

Miasto z Puszczy

Jak Puszcza Białowieża ukształtowała historię i tożsamość Hajnówki

Tomasz Samojlik

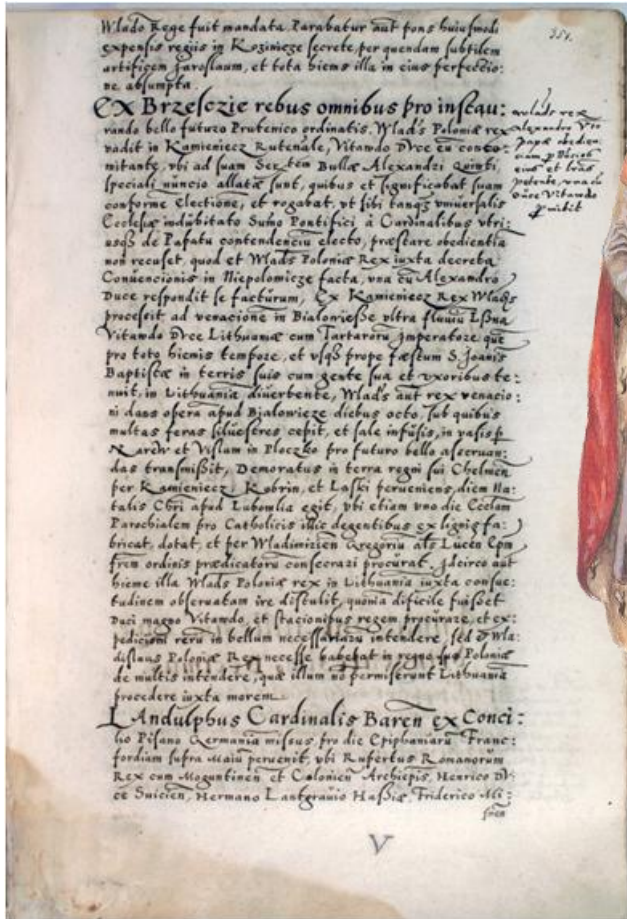
Instytut Biologii Ssaków
Polskiej Akademii Nauk
Białowieża

SZWAJCARSKO-POLSKI
Program Współpracy

Puszcza Białowieska – od końca XIV wieku chroniona jako puszcza królewska

Pierwsza wzmianka źródłowa o Puszczy pod rokiem 1409

Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego, Ks. 10 i 11, 1406-1412 (Biblioteka Kórnicka, sygn. BK 199 - odpis z 1572 roku)

Jedna z ostatnich (a w XVIII wieku ostatnia) ostoi żubra

Główna funkcja Puszczy od XIV do końca XVIII wieku: królewskie łowisko

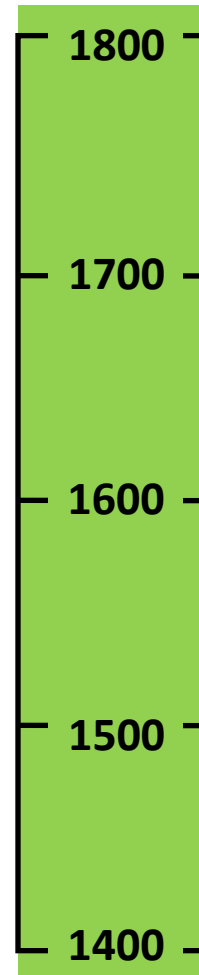

Król Władysław Jagiełło (1386-1434) polujący w Puszczy Białowieżskiej – rysunek z 1903 roku

potwierdzone królewskie polowania/pobyty w Puszczy

- 1784 – polowanie Stanisława Augusta
(7 zwierząt upolowanych)
- 1752 – polowanie Augusta III Sasa
(57 zwierząt)
- 1744 – polowanie Augusta III Sasa
(36 zwierząt)
- 1650 – polowanie Jana Kazimierza
- 1643 – polowanie Władysława IV
- 1597 – polowanie Zygmunta III Wazy
- 1581, 1583, 1584 – pobyty Stefana Batorego w Puszczy
- 1546 – polowanie Zygmunta Augusta
(>20 zwierząt)
- 1506, 1507 – pobyty w Puszczy Zygmunta I
- 1426 – polowanie Władysława Jagiełły
- 1409 – polowanie Władysława Jagiełły

Pozostałości dwóch królewskich dworów łowieckich

Stara Białowieża

Pozostałości królewskiego dworu łowieckiego z XVI wieku

Podstawa pieca, rekonstrukcje kafli miskowych i garnkowych oraz rysunek XVI-wiecznego pieca

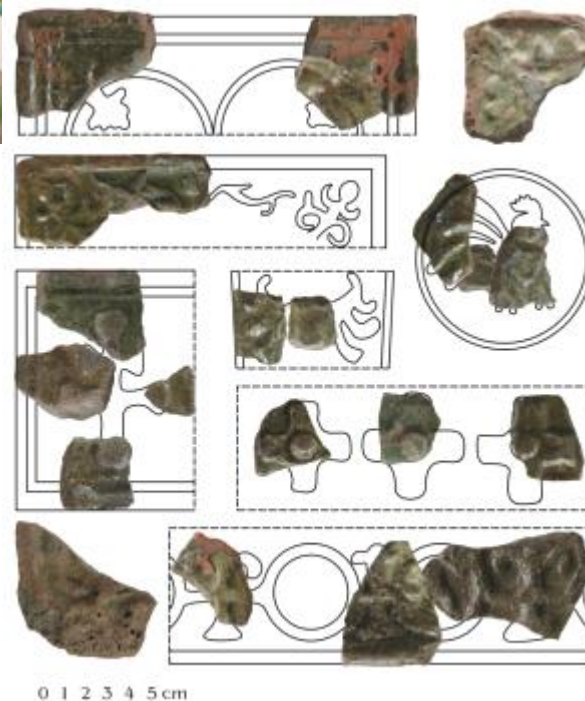

Park Pałacowy w Białowieży

Ślady dworu królewskiego z I połowy XVII wieku

Fragmety kafli piecowych i próba rekonstrukcji zdobień

Bezpośredni wpływ królewskich polowań na Puszcę był prawdopodobnie niewielki

O wiele ważniejszy był status Puszczy jako królewskiej własności:

Puszcza była chroniona przez pierścień osad królewskich służb leśnych

Personel ochrony Puszczy:

1639:

1 leśniczy

2 myśliwców

4 dziesiętników

277 osoczników

1790:

1 leśniczy

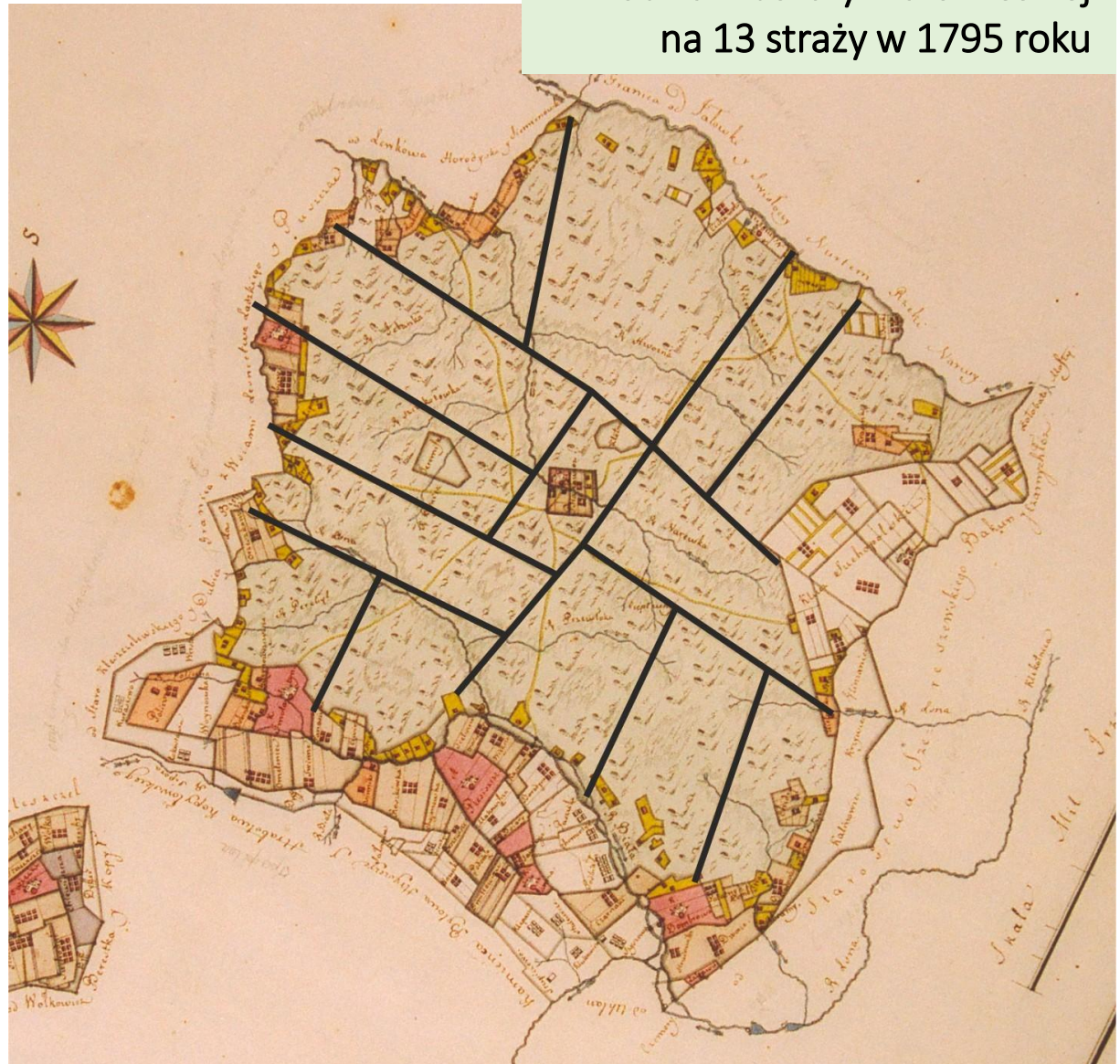
2 oberstrażnicy

13 strażników

102 strzelców

213 osoczników

Podział Puszczy Białowieskiej
na 13 straży w 1795 roku

Źródła: Mapa guberni Mieleczyckiej (1793)

Pomimo statusu puszczy jako królewskiego łowiska, dozwolone było jej tradycyjne, wielofunkcyjne użytkowanie

Sianożęcia
„błotne” i
„dubrowne”

(do XX wieku)

Bartnictwo

(do połowy XIX
wieku)

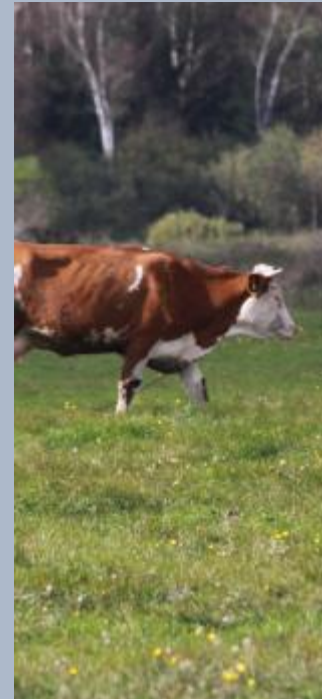
Rybołówstwo
(do XIX wieku)

**Pozyskiwanie rud
darniowych**
(XVII-XVIII wiek)

**Wypas zwierząt
gospodarskich**
(głównie w lasach
na obrzeżach wsi)

(do XX wieku)

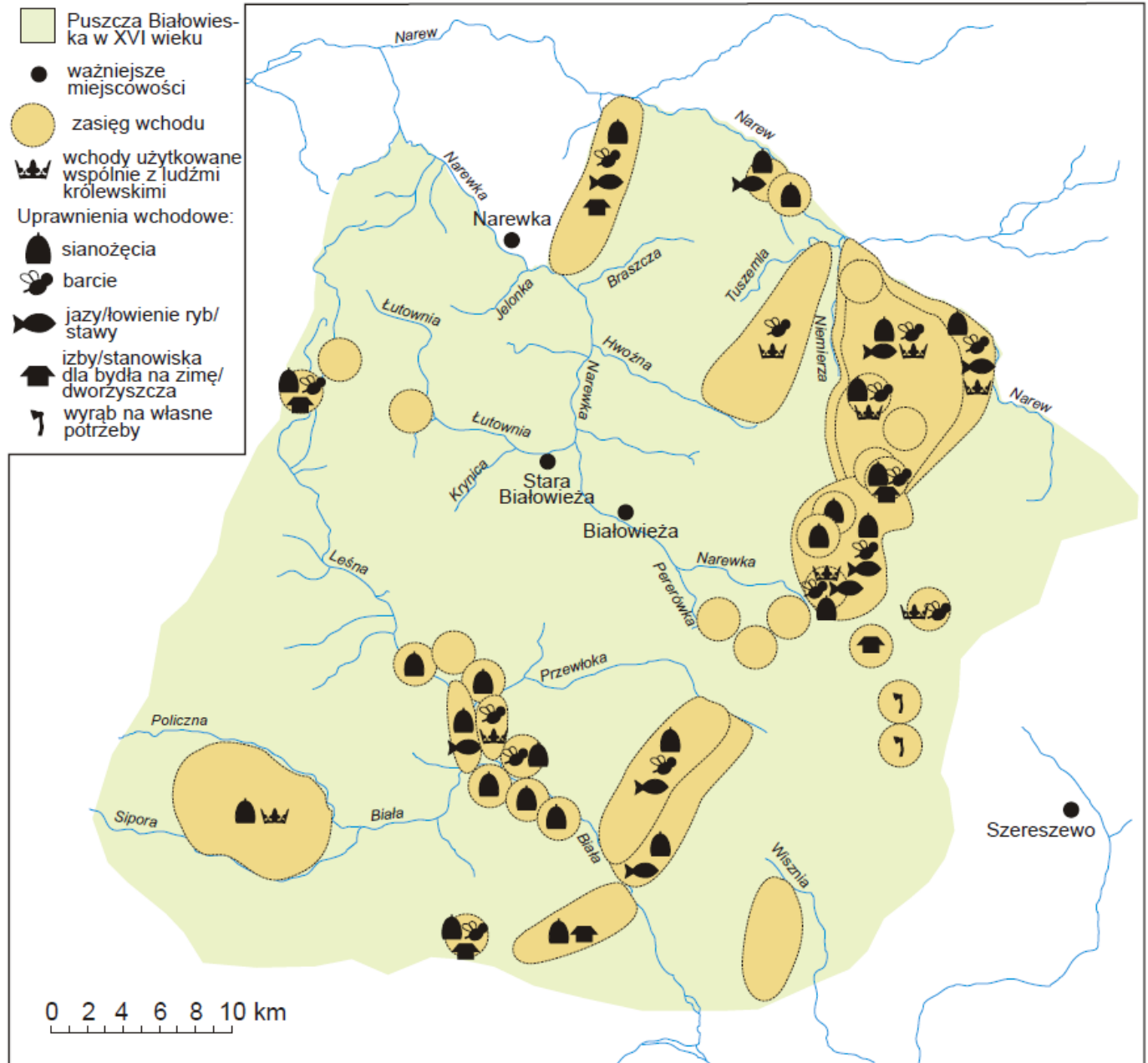

Prawo do zbioru
łuczywa, leżaniny
i chrustu, darcia
łyka i łubia
lipowego, zbiera-
nia owoców leś-
nych, orzechów,
grzybów...
(część do dziś)

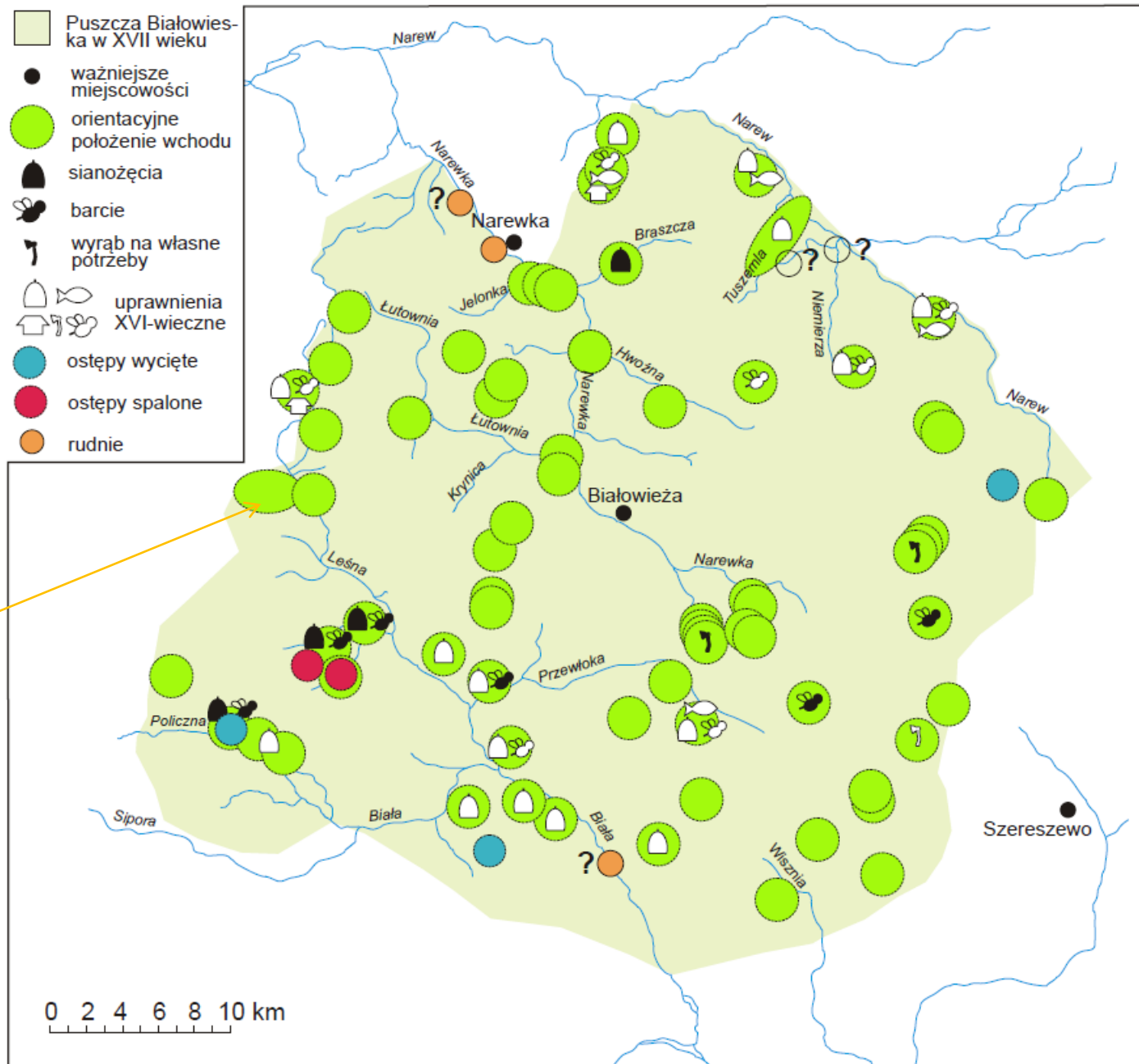
tereny dzisiejszej
Hajnówki na granicy
między Wielkim
Księstwem
Litewskim a Koroną

wyłączone spod
użytkowania
jeszcze w XVI
wieku...

Wchody do Puszczy Białowieśkiej według „Rewizji puszczy” z 1559 roku

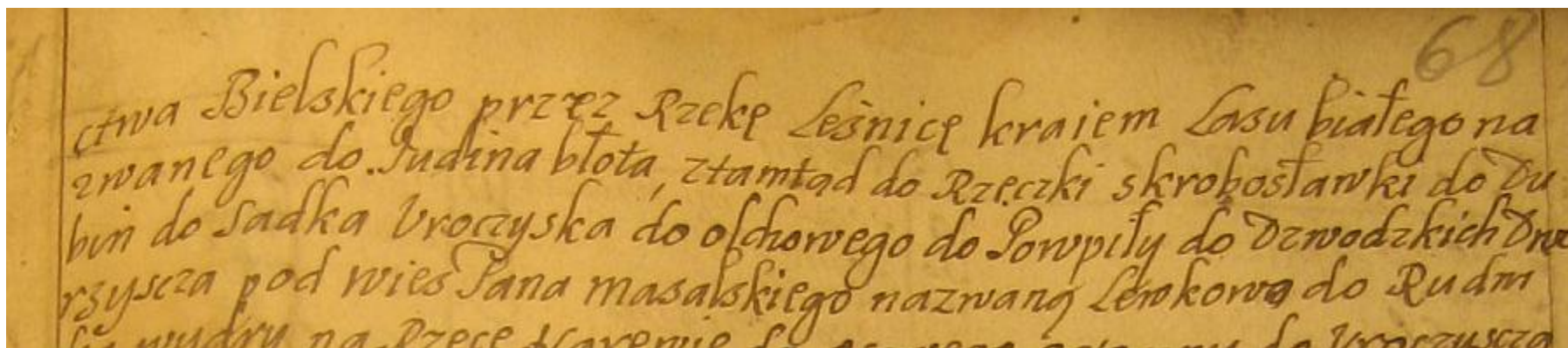
...weszły w jego orbitę w stuleciu XVII
(prawdopodobnie sianożęcia)

Wchody do Puszczy Białowieżskiej według „Ordinatii puszczy...” z 1639 roku

Pierwsza wzmianka źródłowa o terenach późniejszej Hajnówki: odgraniczenie Puszczy Białowieskiej w „Ordinatii puszczy...” z 1639 roku

*„przez rzekę Leśnicę kraiem Lasu Białego nazwanego do **Judina błota**, ztamtąd do **rzeczki Skrobosławki** do Dubin do Sadka Uroczyśka...”*

Ordinatio puszczy i.k.mści leśnictwa
Białowieżskiego y Kamienieckiego Roku
1639 miesiąca Octobra

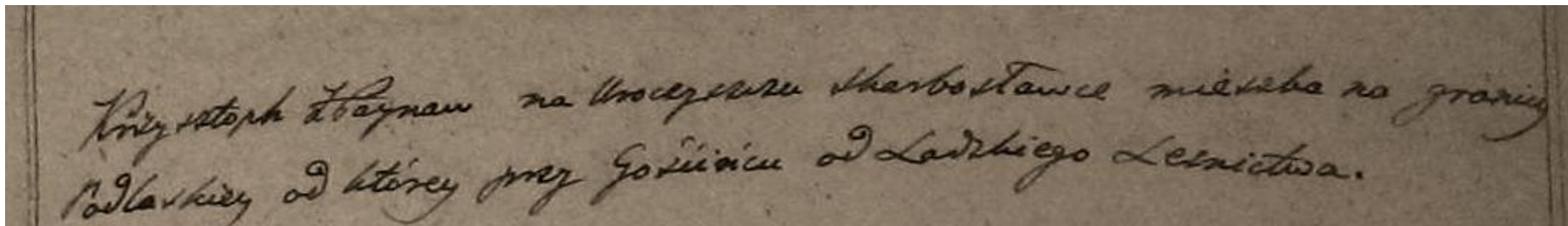
tereny dzisiejszej
Hajnówki były wówczas
jednym z uroczyśk
Puszczy Białowieskiej

Pierwsza źródłowa wzmianka o zasiedleniu terenów wchodzących w skład dzisiejszego miasta: rok 1670

„Opisanie Leśników Puszcze Króla JMCi

(...)

Krzysztoph Haynaw na uroczyszczu Skarbośławce [Skrobosławce] mieszka na granicy Podlaskiej, od której przy Gościńcu od Ladzkiego Leśnictwa”

Krzysztoph Haynaw na uroczyszczu Skarbośławce mieszka na granicy Podlaskiej od której przy Gościńcu od Ladzkiego Leśnictwa.

Inwentarz leśnictwa białowieskiego 1670

osada założona na
potrzeby strażnika
królewskiej Puszczy
Białowieskiej

Kim byli mieszkańcy Hajnowszczyzny?

- strażnik – wysoko urodzony zarządca jednej z trzynastu części, na które podzielona była Puszcza Białowieńska
- strzelcy i osocznicy – ludzie królewscy, o znacznie wyższym statusie niż zwykli chłopcy pańszczyźniani

Mieszkańcy Hajnowszczyzny AD 1795:

strażnik Krzysztof Szretter (żona, 5 synów, córka, 2 parobków)

osocznicy:

Piotr Gryka (żona, 2 synów)

Omisko Wodczyk (żona, 3 synów, 1 córka)

Omelan Kowszyło (żona, 2 synów)

Teodor Szadczyk (żona, 1 syn)

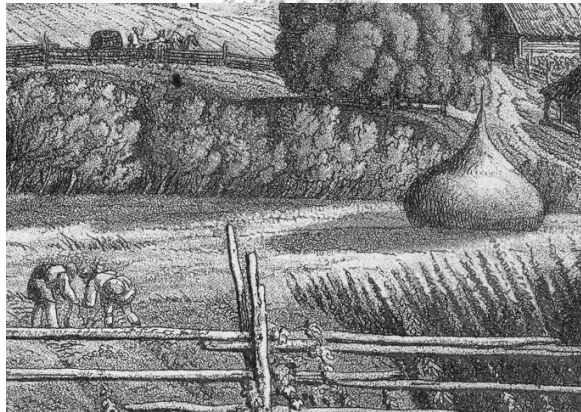
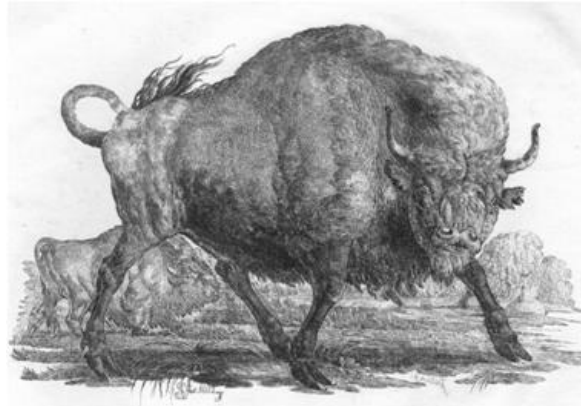
Jakub Melcer (żona, 1 syn z żoną)

Czym zajmowali się mieszkańcy Hajnowszczyzny?

- patrolowali Puszcę i bronili jej przed kłusownikami i nielegalnym wyrębem
- mieli prawo do koszenia puszczańskich łąk, łowienia ryb, wypasu bydła i posiadania drzew bartnych w Puszczy

*chodzili też zapewne do karczmy, której istnienie potwierdzają źródła już w XVII wieku

Report Subrow Puszczy Bratowickiej Inaydomagoboy Nilsa
1780 p. Miesi czasu 15 dnia w roku 1780

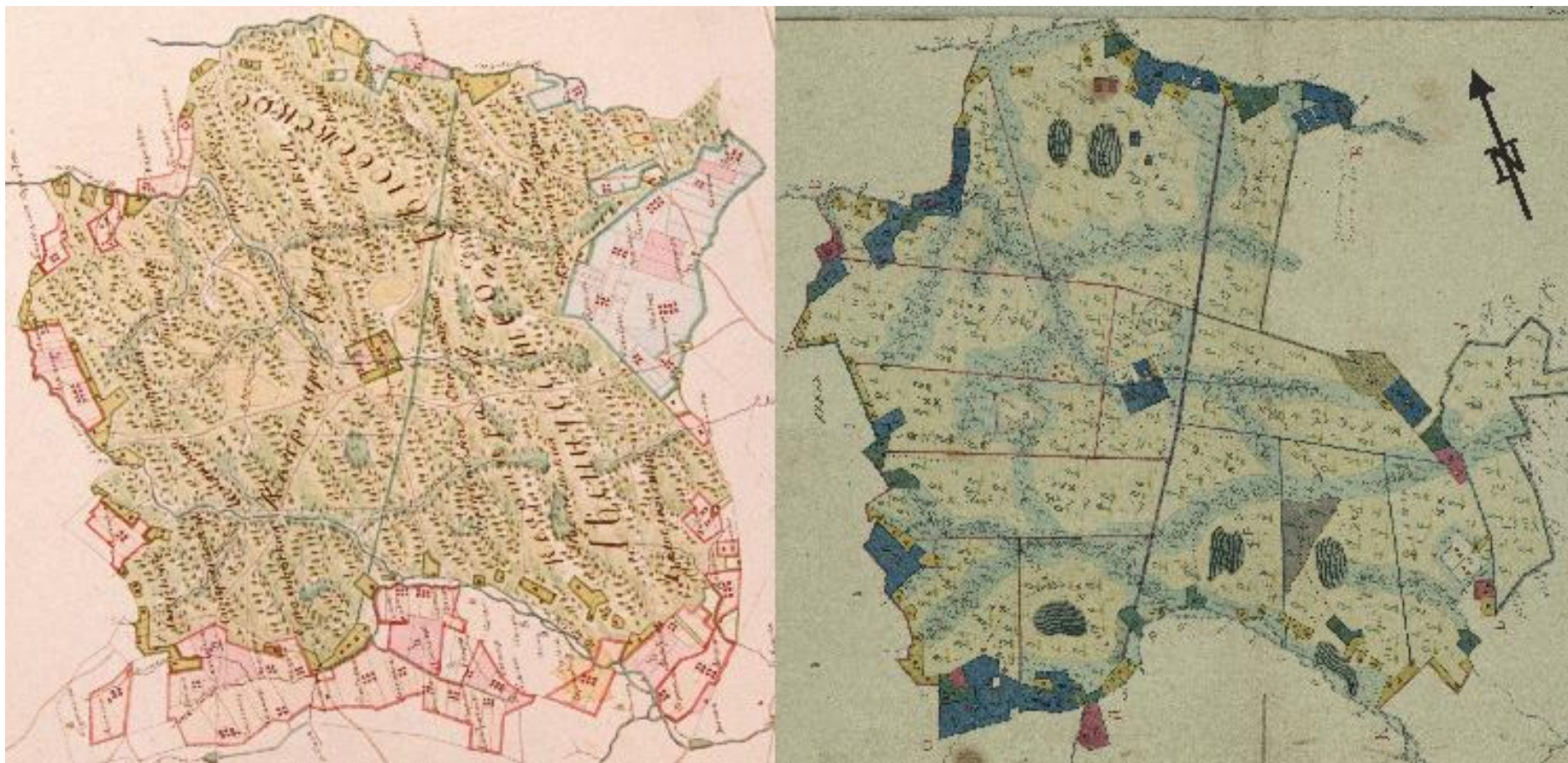
kwatry Bratowicka		liczba
w Puszczy	Polnowickiej	17
	Lazarskiej	12
	Lesnianskiej	9
	Hajnowskiej	31
	Isakowickiej	31
	Nierowskiej	19
	Bratowskiej	81
Łąki kwatry Bratowickiej		230
kwatry Jamnenska		
w Puszczy	Kukowickiej	27
	Swiatowickiej	7
	Mrazowickiej	3
Łąki kwatry Jamnenskiej		37
w Obromie Bratowickim		17
Łąki w ogółe Subrow Puszczy		230
Łąki w ogółe		284

Nota: W tym raporcie pewnie widzieliśmy, że niektóre łąki, które w poprzednich latach nie były jeszcze odkryte, zostały odkryte przez nas, gdyż wzięliśmy pod uwagę nie tylko wyłączone łąki

- przygotowywali siano na potrzeby zimowego dokarmiania żubrów i brali udział w corocznym liczeniu żubrów w Puszczy

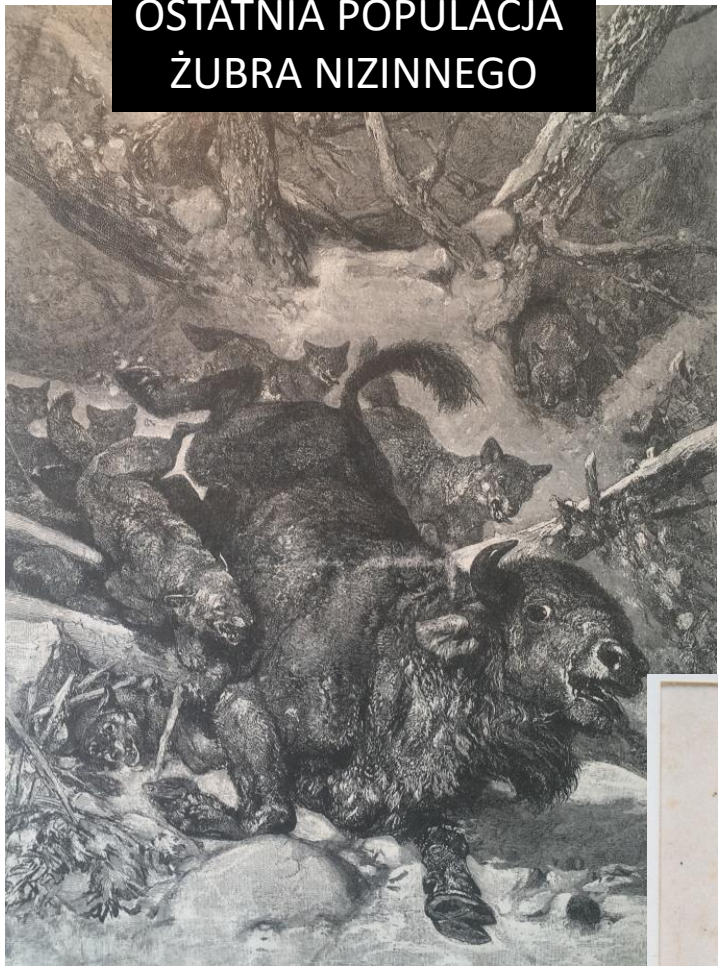
Po trzecim rozbiore Rzeczypospolitej w 1795 r. Puszcza Białowieska była skazana na szybkie zniknięcie

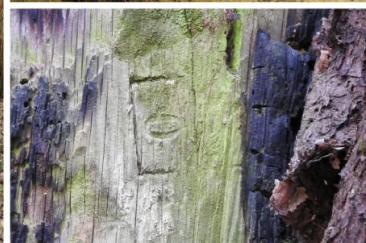
Najstarsze znane mapy Puszczy Białowieskiej po trzecim rozbiore Rzeczypospolitej z lat 1795-1796 oraz 1799

Puszczę ocalili dawni ludzie królewscy... i żubry

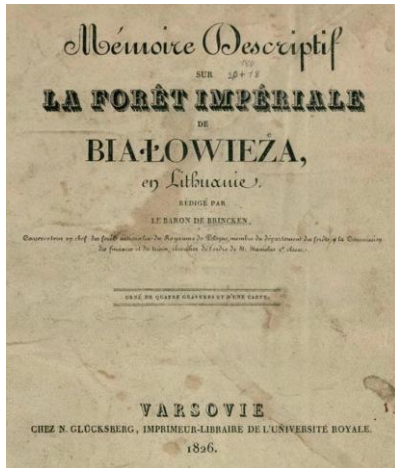
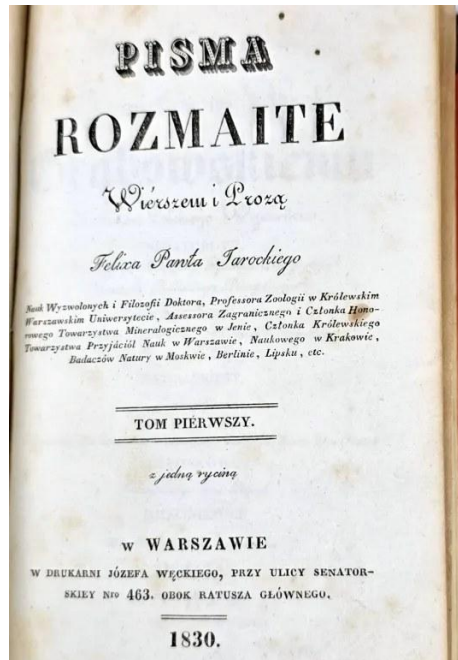
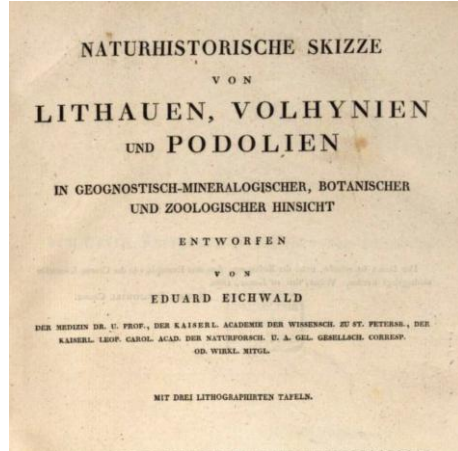
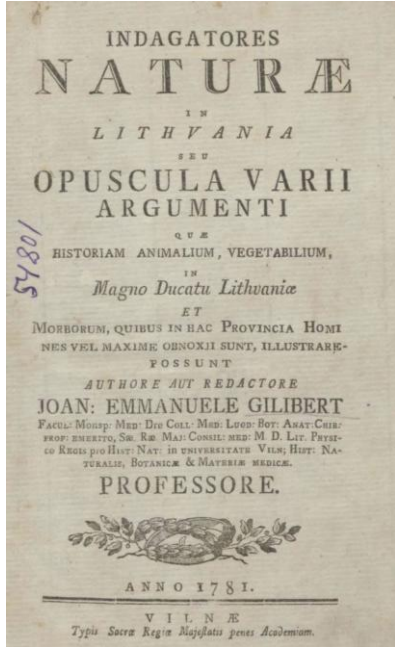
OSTATNIA POPULACJA ŻUBRA NIZINNEGO

DRZEWA ZMODYFIKOWANE KULTUROWO

Na przełomie XVIII i XIX wieku Puszczę Białowieską „odkryła” europejska nauka...

...i turystyka

NOTATKI Z WYCIECZEK PO KRAJU, Wacława Przybylskiego. PUSZCZA BIAŁOWIEŻSKA I ŻUBRY.

I.
Jeżeli wola twoja, łaskawy czytelniku, zabrać bliższą znajomość z naturą, przedstawiającą się w takich kształtach, w jakich wyszła z rąk Przedwiecznego, tylko z piętnem przeżytych samodzielnie wieków, ze śladami przeszłości i samowolnych pochodów, burz i innych bojących się sił przyrody, to nie tak daleko trzeba ci będzie szukać, jakby się zdawało.

Lecz o to przejeżdżamy rzekę Białą i zatrzymujemy się w Hajnówce, w wiosce położonej na pograniczu puszczy, w której znajduje się oddział straży leśnej, co nam w dalszych poszukiwaniach przewodniczyć będzie.

Wszystkich podróżnych witano w Hajnówce, skąd rozpoczynały się wyprawy w głąb Puszczy

Dziękuję za uwagę

Tomasz Samojlik

Instytut Biologii Ssaków
Polskiej Akademii Nauk
Białowieża

SZWAJCARSKO-POLSKI
Program Współpracy

